

XX. YÜZYIL BAŞI ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİM SÜRECİNDE ABDULLAH TUKAY'IN HİZMETLERİ

L. İ. MİNHAÇIYEVA
Aktaran: M. Yasin KAYA

Özet

Abdullah Tukay, Tatar edebiyatı için pek çok konuda ilklerin şairi olmuştur. Onun pek çok şiirinde çocuklar, çocuğun eğitimi, masallar, milli efsaneler konu edinilmesi de bu ilklerden biridir. Bu yazıda Tukay'ın bu konulara değindiği, çocuğa verdiği önemi anlatan eserleri incelenerek değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Abdullah Tukay, Tatar edebiyatı, çocuk edebiyatı, Şürelî.*

Abdullah Tukay's Services on The Process of Development at Children's Literature at The Beginning of XX. Century

Abstract

Abdullah Tukay was the poet of firsts in many areas for Tatar literature. In his most poems, acquisition of the subject of children, the child's education, folk tales, myths of national were also firsts. This article had pointed out and examined issues that these Tukay's works which gived importance to the child.

Key words: *Abdullah Tukay, Tatar literature, children's literature, Şürelî.*

XX. yüzyıl başı Tatar çocuk edebiyatı alanında en zengin mirası bırakan kişi Abdullah Tukay'dır (1886-1913). Tatar çocuk şiirlerinin bu dönemde güçlü ve profesyonel bir gelişme göstermesi de yine onunla ilgilidir. Kendi devrindeki ve sonrasında gelen çocuk şairleri, gelişme sürecinde Tukay'ın diğer veya bu kapsamdaki çizgisini, onun fikir ve problemlerini devam ettirip geliştirirler.

A. Tukay, Tatar çocuk edebiyatının son derece fakir olduğunu görüp onu desteklemek, zenginleştirmek, çalışmaları ve eserleri vasıtasıyla bilim ve doğru eğitim verme idealleriyle bu alana girmiş bir kişidir. (Tukayev 2000: 5) Tukay, yetenekli bir

şair, bir çevirmen, bir öğretmen, okullar için okuma ve ders kitabı yazarı, folklorcu, eleştirmen, hiciv ve mizah ustası, bir gazetecidir. A. Tukay, çocuk edebiyatının çeşitli alanlarında hizmetler vermiştir. Bunların bazıları üzerinde durulalım.

Elbette Tukay, çocuklar için ilk etapta, bir şair olarak değerlidir. Onun çocuklar için yazılmış şiirlerindeki temalar, imaj ve duygular zengin, hisler derindir. Bununla birlikte, lirik eserlerinde şair, çocuk psikolojisini daha derinden göstermeye, onu yaşama sevgisi ile donatmaya da çok önem verir. İşte bunun için, şiirlerindeki lirik tiplerin düşünce yapısı, fikir gelişimi, bir çocuğunki gibidir. Düşüncelerdeki yoğunluk, bir taraftan şairin, yani olgun bir insanın fikir ve görüşlerine işaret eder. Diğer yönden ise çocuksu hisler sadelik, merak etme, hüznün ve sevinç tezadı yoluyla verilir. Örnek olarak, *Taz, Ėş bētekeç uynarğa yarıy* (İş Bitince Oynanır), *Bēznēñ ğaile* (Bizim Ailemiz), *Ata ile Bala* (Baba ile Çocuk), *Sabıyğa* (Çocuğa), *Qarlığaç* (Kırlangıç), *Ĝali bēlen Kece* (Ali ile Kece), *Fatıyma bēlen Sanduğaç* (Fatma ile Bülbül), *Kızıklı şekērt* (İlginç Şakirt), *Ak babay* (Ak Dedecik), *Biçara kıuyan* (Zavallı Tavşan) vb. eserleri saymak mümkündür.

A. Tukay'ın günümüzde de çocukların eğitimi için önemli bir merkezde durduğu tartışılmaz. Tatar milletini, dilini, vatanını, Tatar örf ve âdetlerini, folklorunu, edebiyatını sevmek, onunla gururlanmak hakkında yazdığı şiirleri ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Tukay'ın millete olan sevgisi, dile olan hürmeti ve çocukların eğitiminde sahip olduğu yeri, günümüzde bir millî marşa dönüşen *Tuğan tēl* (Ana Dili) ve *Üz-üzēme* (Kendi Kendime) adlı şiirlerinde açıkça yansımaktadır.

Tatar behtē öçēn min can atarın

Tatar bit min, üzēm de çın tatarın (Tukay 2003: 36)

“Tatarların sevinci için ben can atarım

Tatar işte ben, ben de gerçek Tatar'ım.”

Burada, *Tatar* sözünün özellikle vurgulanması, şairin milletiyle gururlanma derecesini gösteriyor, tekrarlar ise düşüncenin öneminin altını çizip etki gücünü artırıyor.

A. Tukay, şiirlerinde, marifetçi (aydınlanmacı) âlimlerin geleneğine devam ederek Tatar halkını aydınlatmak, ilme yaklaştırmak ve geliştirmek ülküleri kuvvetle yansır. Çocuklara, ilim ve aydınlanmanın olmazsa olmazlığını, bilimin esaslarını öğrenmenin önemli olduğunu *Ata ile Bala* (Baba ile Çocuk), *Kitap* (Kitap), *Sabıynıñ uqırğa öyrenüvē* (Çocuğun Okuma Öğrenişi), *Ėş bētekeç uynarğa yarıy* (İş Bitince Oynanır), *Sabıyğa* (Çocuğa), *Beĝētlē bala* (Mutlu Çocuk) gibi eserleri vasıtasıyla edebî bir şekilde dile getirip anlatmayı amaçlar.

Öç nadanğa almaşınmas – bēr yazuv bilgen kēşē

Meĝrifet ēster, irēnmes hiç – kēşē bulğan kēşē (Tukay 2003: 126)

“Üç cahile değışilmez, bir yazı bilen insan

Marifet ister, erinmez hiç, insan olan insan.”

Şairin Allahu Teâlâ'yı, yarattığı dünyayı yüceltmesi, ona saygı duyması da lirik şiirlerinde yer alır. Tukay'ın *Ana doğası* (Annenin Duası), *Ana ile Bala* (Anne ile Çocuk), *Tayan Allağa* (Dayan Allah'a) gibi şiirlerinde, bazı felsefi görüşlere de değinerek, çocukları güzel ahlaki sıfatlara sahip bir insan olarak görme emeli yatar. Buna ilaveten, A. Tukay, her zaman hayatın anlamının ve lezzetinin hüner sahibi olmakta yattığını vurgular. *Ėşke öndev* (İşe Davet), *Kızıklı şekert* (İlginç Şakirt), *Ėş bêtkeç uynarğa yarıy* (İş Bitince Oynanır), *Behtëtlê bala* (Mutlu Çocuk), *Koşçık* (Kuşçuk), *Yapon hikeyesê* (Japon Hikâyesi), *Sôtke tōşken tıçkan* (Süte Düşen Sıçan) vb. şiirlerinde de şair, çocuğa iş vererek eğitime konusunu ön plana çıkarır. Bu tür şiirlerde de, açıkça, *büyükler* ve *çocuklar* olmak üzere iki başlığı göze çarpmaktadır:

- *Nik gazaplıysın bolay sin, min elê bik kēčkēne*

Min tuğanğa tik ikê aylap bulır, ye öç kēne...

- *Ah cüler mayımay! Tırış yeşley, zurayğaç caysız ul;*

Ėartayıp katkaç buvınnar – Ėş bēlüv uñaysız ul! (Tukay 1983: 10)

“- Niye zulmediyorsun böyle sen, ben daha çok küçüğüm

Ben doğana kadar iki ay olur, veya üç...

- Ey akılsız ufaklık! Çalış gençken, büyüyünce faydasız;

Yaşlanıp kartlaşınca eklemeler, işi bilmek yararsız!'

Burada, zaman olgusu *büyükler* başlığının ön plana çıktığını ispatlayan bir olgu olarak gösteriliyor. Lirik hâli, hayat tecrübesi olan tip temsil ediyor. Ona tamamen zıt sözler ise çocuğunkilerdir. Düşünce ve duyguların tezadı kompozisyon olarak da vurgulanmıştır. Ama her nasılsa, bu şiirlerde lirik tip, yani zengin hayat tecrübesi olan kişi, çocuklara iletmek istediği düşünceleri olan, buna rağmen çocukluk hisleri kendisinde saklanıp kalmış, çocukça saf bir *zur sabıy* “büyük çocuk” dir.

Büyük şair A. Tukay, çocuklar için yazdığı lirik eserlerinde peyzaja sıkça başvurur. Estetik açıdan eğitime büyük önem vererek o, tabiatın güzelliği aracılığıyla çocuğun gönlüne girivermeyi hayâl eder ve vatan, memleket gibi kutsal konuları çocuğa açar. Yalnızca, mitolojik kahramanlar bakımından zengin, halkın estetik tecrübesini sanatsal biçimde kullanarak, halk eserleri tarzında yazılmış, derin bir halkçılık ile beslenmiş *Şürelê* (Şürelî), *Suv anası* (Su Perisi), *Kece bēlen Sarık hikeyesê* (Kece ile Koyun Hikâyesi) hikâyelerini ele alalım. Bunlara tabiatın bütün güzelliği ve esrarı sığdırılmıştır. Şair sadece kendisine has üslup ve büyük ustalıklı çocukları alıp tabiat dünyasına girer, güzellikleri duyabilmeyi ve görebilmeyi öğretir. Tabiat ve köy hayatı da kısacık bir arada enfes detaylarla göz önüne serilir:

Urmanında kıp-kızıl kıra cilek te cir cilek;

Küz açıp yomğançı, hiçşiksêz, cıyarsñ bër çilek (Tukay 2003: 58)

“Ormanında kıpkırmızı ahududu ve frenk çileği

Göz açıp yumana kadar, şüphesiz, toplarsın bir kova”

Eserlerde verilmek istenilen düşünce masalsı bir üslup yardımıyla, ahenk içinde verilir. Yani, çocuğun tatmak istediği hisler, hayaller ve fantastik duygular için gereken gıda, folklorla dayanarak okuyucuya ulaştırılır. Bu şiirlerde aynı şekildeki ahenk ve kafiye, duyguların, hislerin ortaya çıkarılmasında büyük rol oynar; hayranlık, mutluluk, şaşkınlık tonlamalarıyla uygun hâle gitirilir. Folklor, bu şiirlerde yalnızca lirik eserin estetik görevini güçlendirmekle kalmaz, belki de bunlara sosyal ve siyasi bir görev de yükler.

Burada, A. Tukay'ın sözlü halk yaratmalarına olan derin saygısının özellikle altını çizmek yerinde olur. Çünkü Tukay, halkın eser yaratma gücüne, onun yeteneğine içtenlikle inanır. Halk arasında uzun yıllar boyunca yaşayan; halkın keskin zekâsını, aklını, hazırcevaplılığını gösteren eserleri seçerek bunların bütün türlerinden ustaca yararlanır.

A. Tukay'da çocuklar için nesnelere canlandırma, şekle bürüme, hayvanları insanlara has özellikler ile gösterme üslubu da sıkça görülür. Şairin bu tür eserlerinde açıklık ve tasvir etme egemen, nesnelere zengin ve çok çeşitlidir. Tukay her bir canlıya kendine has tasvirini bulur ve onları çocukların bildiği bir karakterde, gerçek hayat içinde gösterir: *Miyavbike* (Kedi Prenses), *Biçara kıyan* (Zavallı Tavşan), *Kızıklı şekürt* (İlginç Şakirt), *Bala bēlen Kübelek* (Çocuk ile Kelebek), *Fatıyma bēlen Sanduğaç* (Fatma ile Bülbül), *Şayan pēsi* (Şakacı Kedi), *Kügerçēn* (Güvercin) vb. eserler bu türdedir. Bu tür eserlerin çoğu, onun tercüme eserleridir. Kendi devrinde R. Kukuşkin'in: ... *Tercēme aña çın-çınlap öyrenüv - ostalık mektebēne evērēldē.* "Tercüme onun için gerçekten bir öğrenme, ustalık okulu hâline geldi." şeklinde yazmasında haklılık payı vardır. (Kukuşkin 1981: 77) Çünkü şair, *Bala bēlen Kübelek* (Çocuk ile Kelebek), *Baskıç* (Merdiven), *Yahşı heberler* (İyi Haberler), *Yağmur* (Yağmur), *Kışka bēr süz*, (Kışa Dair) *Qarlığaç* (Kırlangıç) vb. şiirlerini, çok sayıdaki masalını serbest tarzda tercüme etmiştir. Buradan A. Tukay'ın şairliğinin yanı sıra mükemmel derecede usta bir çevirmen olduğu da anlaşılıyor.

Burada, Tukay'ın eserlerinin bir türü olan masallarına, yani İ. A. Krilov'dan yaptığı serbest çevirilerine bir göz atalım. Uralski'de 1906-1907 yıllarında çıkan *Elğasrēlcedid* (*El gasrū'l-cedid*) dergisinde onun *Mecmuğayi möfide* (*Mecmua-yı Müfide*) adı altında nesir olarak yazılmış 65 adet masalı basılır. *Mecmuğayi möfide*'nin baş sayfasında: "Rus yazarlarından soylu edip, meşhur Krilov'un sevilen eserlerinden mealen tercüme yapılmış ve Osmanlı edebiyatından alınmış kısa kıssadan-hisse hikâyelerdir. Mümkün olduğunca Tatar yaşam tarzına uyarlanarak yazılmıştır. Eseri Abdullah Tukayev" şeklinde yazılmıştır. (Tukay 1976: 122)

Ardından A. Tukay, *Mecmuğai möfide*'de basılan 66 masalın 59 tanesini, biraz düzeltip dilini ve üslubunu yenileştirip yeni masallar ekleyerek tamamı 77 masaldan ibaret *Ėncē bōrtēklerē* (İnci Taneleri, Kazan, "Megari" neşriyatı, "Örnek" matbaası, 1909) adlı kitabı çıkarır.

A. Tukay'ın nesri, az hacimli, ancak fikir bakımından zengin ve değerli olmasıyla dikkatleri çekmektedir. Onun seçme eserlerine atasözlerindeki benzer derin anlam ve hazırcevaplılık hâkimdir. Örnek vermek gerekirse, *Ayuv meclēsē* (Ayı Meclisi), *Maqtançık kıyan* (Kibirli Tavşan), *Çülmek ile Kazan* (Çömlek ile Kazan), *Çabaq* (Çamça Balığı), *Taşbaqa ile Kıyan* (Kaplumbağa ile Tavşan), *İkē kügerçēn* (İki

Güvercin) vb. masallarını okuyup çocuklar çeşitli yönlerden eğitim ve tecrübe alıyorlar. Örneğin, *Eteç ile Ėnce börtöğē* (Horoz ile İnci Tanesi) masalından çıkarılan sonuç çok anlamlıdır. İnci tanesinin değerini bilmeyen horoz, onu darı tanesinden de aşağı görür. Elbette bu, tasvirî imaj, sığ, dar fikirli kişilerin eşsiz değerleri anlamamasına güzel bir örnektir. Bir başkası *Çölmek ile Kazan* (Çömlek ile Kazan) hikâyesidir. Demirden yapılmış kazanla dost olmak isteyerek onun peşine düşen çamurdan çömlek ancak *tētkelenēp bētken kiseklerē* “dağılıp giden parçaları” ile dönüp geri gelir. Burada da ana fikir, dostlar birbirine denk olmalıdır, şeklinde açıkça görülmektedir. Bir diğeri, bazı bilmeceleri hatırlatan *Möhendis* (Mühendis) masalıdır. Çünkü okuyucu, baştan itibaren, bu iş nasıl sonuçlanır şeklinde düşünmeye mecburdur. Burada A. Tukay’ın çocuk psikolojisinden çok iyi anladığını vurgulamak yerinde olur. Masalda, *padişahlar sarayı kēbēk zur* “Padişahların sarayı gibi büyük” evini su kenarına taşımak isteyen Cēğēt’ten bahsedilir. Ancak son noktada ev yıkılır, pek çok kişi altında kalıp ölür. A. Tukay, hayat tecrübesi vastasıyla, bu sondan bir netice çıkarır: *Dönyada begzē kēşēler bar: alarnıñ uyu bu möhendis fikērēnnen de kūrķınıçraq*. “Dünyadaki bazı insanların düşünceleri bu mühendisin fikirlerinden daha korkunçtur.”

A. Tukay’ın çocuk için yazdığı hikâyeleri de ilgi çekicidir. Kayyum Nasırî’nin *Buş vakıt* (Boş Zaman) adlı hikâyesini akla getiren bir kısım hikâyede, örneğin, tabiat hakkında bilgiler verilir. Tukay’ın sanatında, aynı şekilde, hayata dair konuların çocuk ruhuna uyarlanarak ele alındığına da rastlamak mümkündür. *Koyaş* (Güneş), *Hava* (Hava), *Suv* (Su), *Yılın dört fasılı* (Yılın Dört Mevsimi), *Hernersenēñ üz urını bar* (Her Şeyin Kendi Yeri Var), *Ėlifba* (Alfabe), *Bērēnçē mertebe mektepke baruv* (İlk Kez Okula Gidiş) vb. hikâyeler bu türdendir.

A. Tukay, aynı zamanda okullar için ders ve okuma kitapları yazarıdır. Onun, *Yaña kıyraet* (Yeni Okuma), *Mektepte milliy edebiyat derēslerē* (Okulda Millî Edebiyat Dersleri) adlı çalışmaları uzun süre kullanılarak örnek olma rolünü üstlenmişlerdir.

Kısacası geride kalan XX. yüzyıl başında çocuk edebiyatının ciddi bir şekilde gelişme göstermeye başlaması, doğrudan A. Tukay adı ile bağlantılıdır. Gelecekte, A. Tukay’ın geleneklerini devam ettireceklerin çalışkanlığıyla çocuk edebiyatı alanı bütün edebî tür ve şekillerde olgunluğa erişmiş estetik bir disipline dönüşecektir.

Kaynakça

- Kukuşkin, R. (1981), *Şigriy bişēk*, Kazan.
 Tukay, G. (1976), *Eserler III. Meķaleler; hikeyeler; meseller*, (R. Gaynanov), Kazan.
 Tukayev, G. (2000), *Mökaddime, Mektepte milliy edebiyat derēslerē*, Kazan.
 Tukay, G. (2003), *Saylama eserler, Şiğirler; poemalar hem çeçme eserler*, Kazan.
 Tukay, G. (1983), *Kızıklı şekērt*, Kazan.